

Атаханова С.К., Омарова М.С.

**Азаматтық іс жүргізудегі
жариялық принципі**

Бұл мақалада мемлекетпен кепіл берілген соттың жариялылығы, соның ішінде азаматтық іс жүргізудегі сұрақтар қаралады. Сонымен қатар азаматтардың сот ісін жүргізу жүйесінің ақпарат құралдарының байланысына тәуелділігі негізделеді, сондай-ақ соттың шешімдері ұсынылатын ақпараттың интернет арқылы қол жетімділігі. Қазақстан мен Германия арасындағы кейбір жариялылық параллельдер қарастырылады.

Түйін сөздер: Жариялылық, ашықтық, транспаренттілік.

Atakhanova S.K., Omarova M.S.

**The principle of publicity of civil
procedure**

In this article the questions connected from publicity guaranteed by the state of legal proceedings, in particular, civil process are considered. Also dependence of trust of citizens to system of legal proceedings from communication of courts with mass-media, and also availability to information bank of decisions taken out by courts, including and by means of the Internet is proved. Some parallels between publicity of Kazakhstan and Germany are designated.

Key words: Publicity, an openness, a transparency.

Атаханова С.К., Омарова М.С.

**Принцип публичности
гражданского процесса**

В этой статье рассматриваются вопросы, связанные с гарантированной государством гласности судопроизводства, в частности, в гражданском процессе. Также обосновывается зависимость доверия граждан к системе судопроизводства от связи судов со СМИ, а также доступность к информационному банку выносимых судами решений, в т.ч. и посредством Интернета. Обозначаются некоторые параллели между гласностью Казахстана и Германией.

Ключевые слова: гласность, открытость, прозрачность.

**АЗАМАТТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ
ЖАРИЯЛЫҚ
ПРИНЦИПІ**

Жариялылық демократияның маңызды қағидаты болып табылады және бірдей мемлекеттік биліктің барлық тармақтарында қолданылады, жариялылық сот төрелігі принципіне қатысты жұртшылықтың баяндама нысаны ретінде ерекше маңызды болып табылады. Әдебиеттерде жариялылық принципі тек саяси ғана емес, сондай-ақ демократия негізі ретінде, ой мен сөз бостандығымен тығыз байланысты заңды мекеме екені атап өтіледі. Біздің еліміздегі сот жүйесі мен сотта іс жүргізу ескере айтқанда халықаралық құқықтық стандарттарға, сондай-ақ адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Сот стандарттарына сай одан әрі жетілдіруін талап етіледі.

Бүгінгі күні сот төрелігі жүйесінде жариялылық принциптің тиімділігін арттыру жөнінде іс-шаралар жүзеге асырылуда. Мысалы, электронды сот төрелігі жүйесін толыққанды енгізу туралы БАҚ пен сот билігінің арасында өзара тиімді іс-әрекеттер және белгілі бір қадамдар жасалуда. Сондай-ақ, зерттеудің бастауы ретінде ғылыми конференциялар мен «дөңгелек үстелдер» өткізілуде. Осылайша, ашықтық, жариялылық идеясы қазіргі таңда танымал деп айтуға болады. Осыған қарамастан, ақпараттың құпиялылығы және қол жетімсіздігіне қатысты мемлекет тарапынан көптеген айыптар туғызылуда, іс жүзінде бұл принципті тиімді іске асыруды қамтамасыз ету проблемасы шешілмеген күйінде қалып отыр.

Сот қызметі, сондай-ақ басқа да мемлекеттік органдар, немесе жеке тұлғалар үшін құпия, көп немесе аз дәрежеде жария жасалған болуы мүмкін. Бірінші жағдайда, азаматтық іс жүргізуде кеңселік құпия болса, екінші принципі басым – жариялылық принципі болып табылады. Жариялылықтың әлеуметтік маңыздылығы ол соттың жұмысын жұртшылық бақылауына қоюы. Яғни бұл әрекет сот пен әлеумет арасында байланысты қамтамасыз етеді.

Ашық азаматтық іс жүргізу судьялардың қызметіне және азаматтық іс жүргізу құқық нормаларының орындалуына қоғамдық бақылау тұрғысынан оң әсер етеді. Бұл принцип негізді және заңды соттық қаулы шығару мен кейіннен әлеумет тарапынан соттың жұмысына баға беруіне, әділет жүйесінің жұмыс істеуіне алғышарт болып табылады. Азаматтық сот жүйесін реттейтін Қазақстан Республикасының қолданыстағы

заңнамасы бойынша қоғамдағы сот билігінің рөлі мен маңызы туралы жаңа пікір негізінде шығарылатын, азаматтық іс жүргізу принциптері соттар мен ұйымдардың азаматтардың құқықтарын барабар қорғауды қамтамасыз ету бағытында азаматтық іс жүргізу құқығының одан әрі дамыту және жетілдірудің маңызды алғышарттары болып табылады.

Азаматтық іс жүргізудегі жариялылық принципі бойынша азаматтық істерді қарау тәртібі бойынша барлық азаматтар, баспасөз өкілі және басқалар үшін сот отырысы залына кіруге рұқсат, ал процесс нәтижелері мен прогресс бұқаралық ақпарат құралдарында еркін қолданылуына жол берілген. Бұл принцип азаматтық істерді сотта ашық тыңдаулар жүзеге асырылады дегенді білдіреді [1].

Бұл ережелер азаматтық іс жүргізу заңының «Азаматтық істер бойынша сотта істі қараудың жариялылығы принципін сақтау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 28.10.2005 жылғы нормативтік қаулысында сипатталған.

Жариялылық бұл судьялардың тәуелсіздігі мен олардың тек заңға бағыныстылығы, істің барлық мән-жайлары бойынша бейтарап, толық тергеу үшін заңды және әділ сот шешім қабылдауы болып табылады.

Жариялылық принципінің нақты әсері Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуынан бастап байқалады. Сот реформасының бағыттарының бірі бұл азаматтық сот ісінің «демократияландыру». Ол ең алдымен әділеттің тиімділігі мен сотта өкіл болып тартылған адамның сенімін арттыруына ықпал ететін қолжетімділік, ашықтық және айқындықпен тығыз байланысты [3].

Азаматтық іс-жүргізудің жариялылығы – іс жүргізудің демократиялығының көрсеткіштерінің бірі. Мұндай тәртіп азаматтарға сот отырыстарына қатысуына, іс бойынша процес барысын қадағалауға, сот отырысында естіген немесе көрген ақпараттарын бұқаралық ақпарат құралдарына немесе басқа қол жетімді әдіс бойынша ақпарат таратуға құқық береді. Осылайша, сот билігінің қызметіне халықтың бақылау нысаны жүзеге асырылады. Азаматтық сот ісін жүргізудің жариялылық қағидатын дамыту азаматтық істерді қарау және шешу кезінде ақпаратты алуға құқығын қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Қазіргі уақытта, сот ісінде коммуникациялық технологияларды белсенді қолдану, азаматтардың сот залына еркін кіруін реттейтін конституция негізінде реттей-

тін жариялылық принципті жаңа нысандарды ескере отырып, осы принципті жүзеге асыру үшін үлкен мүмкіндіктер спектрін ұсынады.

Жариялылық принципі азаматтық сот процестеріне қатысушы адамдардың конституциямен бекітілген басқа да құқықтарына қайшы болмауы тиіс, атап айтқанда: әркімнің жеке өміріне қол сұқпаушылық, жеке және отбасылық құпия, ар-намысы мен беделін қорғау, хат-құпиялылыққа, телефон арқылы сөйлескен сөздеріне, почта, телеграф және өзге де байланыс құралдарына құқығы бар. Жеке өміріне қол сұқпаушылық құқығы әділеттілік жариялылығы сияқты азаматтық қоғамдағы субъектілер арасындағы қарым-қатынастың, жеке тұлға мен мемлекет арасындағы қарым-қатынастың іргелі принципіне жатады. Сот шешімін жария хабарландыру жеке құпияларды сақтау мақсатында толық немесе ішінара жабық өтуі тиіс. Ол мұндай шешім жеке ақпаратты айтпаудың бірден-бір себебі ретінде сот отырысын жабық өткізуге рұқсат етілген, немесе төтенше қажет болған жағдайда істің тиісті сілтеме беттерінде көрсету қажет. Бір жағынан әділет жариялылық принципі, екінші жағынан сөз еркіндігі принципі мен БАҚ соттық ақпаратқа мүдделі тараптарға, әсіресе бұқаралық ақпарат құралдарына еркін мүмкіндік береді. Алайда, осындай ақпаратқа қол жеткізу, БАҚ өкілдеріне шектер де болуы тиіс.

Заңтану ғылымында «ашықтық», «жариялылық» түсініктеріне бірыңғай тәсіл қарастырылмаған. Кейбір ғалымдар түрлі мазмұнда әр түрлі санатқа бөліп қарастыруда. Тараптар үшін жариялылық қағидаты абсолюттік мәні бар, және кез келген қиыс жағдайларды төзбейді. Жариялылық процестің басқа да принциптерден туындаған салдары ретінде емес, тараптар үшін де жариялылықты қажет ететін серік емес, арнайы негіздемені қажет ететін толық тәуелсіз принцип болып табылады. Оның ең негізгі көрінісі баспасөзде істер жөніндегі есептерді басу болып табылады. Осының арқасында жариялылық үлкен практикалық мәнге ие. Сот отырыстарын жеке қатысуға көбісінің жағдайы бола бермейді, газет баяндамалар арқасында әркім сотта не болып жатқанын қадағалауға мүмкіндігі болады. Тақырыпта баяндалған принцип түсінігіне келетін болсақ, азаматтық іс жүргізудегі жариялылық принципіне авторлық анықтама қалыптасқан: демократиялық конституциялық қамтамасыз ету, сот төрелігіне қол жеткізу және сот шешімдеріне барабар қоғамдық қабылдау және соттардың жалпы жұмысын қамтамасыз

ету [2]. Жариялылық принципі тәрбиелік және алдын алу функцияларын қамтамасыз ету үшін маңызды және істі қарастырып жатқан соттың қызметін қадағалайтын құрал ретінде көрініс табады. Алайда, сот төрелігінің жариялылық принципі жиі азаматтық сот ісіндегі орбитаға қатысатын тұлғалардың жеке өміріне қол сұқпаушылық институтына қайшы келеді. Әрбір нақты жағдайда, олардың қайсысына артықшылық беретінін сот шешеді.

Германияда азаматтық іс жүргізудің құқықтық теориясы осы тәсілде жұмыс істейді. Сондықтан жариялылық принципі екі жолмен ұғынылады:

1) міндетті сот принципі ретінде жариялылық принципі *die Öffentlichkeit*;

2) тараптардың жариялылық қағидаты (ашықтығы) *die Parteioffentlichkeit*.

Бұл принцип бірінші мағынада жариялылық ретінде көрініс табады, демократия принципі мен құқықтық мемлекет ретінде барлығына сот ісін жүргізудің ашықтық ережесін қарастырады. Екінші мағынада, жариялылық принципі тараптарға дәлелдемелерді қарауға қатысуға,

істі және процессуалдық іс-әрекеттерін қайта қарау құқығын беретінін білдіреді.

Жариялылықтың әлеуметтік маңыздылығы ол соттың жұмысын әлеуметтің бақылауында болуы, сот пен әлеуметтің арасында байланысты қамтамасыз етеді. Ашық іс жүргізу судьялардың қызметі мен азаматтық іс жүргізудегі құқық нормаларының сәйкестігіне қоғамдық бақылау орнатуға оң әсер етеді. Бұл принцип заңды соттық қаулы шығару мен судьялардың жұмысына сырттай баға берудің алғышарты болып табылады.

Осылайша, азаматтық істер бойынша сот төрелігінің ашықтығын қамтамасыз ету жөнінде белгілі бір қадамдар жасалды деп айтуға болады. Алайда, бұл қажеттілік одан әрі азаматтық істер бойынша сот төрелігін жариялылық саласында бірыңғай тұжырымдамалық аппарат, оның құқықтық сипаты мен кепілдіктер мен лимиттердің мазмұны анықтамасын, сондай-ақ құқықтық және сот реформасы аясында азаматтық ісін жүргізу жариялылығы принципін іске асыру және ақпараттық технологияларды дамыту бойынша кешенді зерттеуді қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право РК. – Алматы, 2001.
- 2 Фоменко Е.Г. Принцип публичности гражданского процесса: истоки и современность: дисс.... к.ю.н. – Томск, 2006. – 206 с.
- 3 Вдовина Е.И. Принцип гласности в гражданском процессе. – М., 2011. – 27 с.

References

- 1 Bajmoldina Z.H. Grazhdanskoe processual'noe pravo RK. – Almaty, 2001.
- 2 Fomenko E.G. Princip publichnosti grazhdanskogo processa: istoki i sovremennost': diss.... k.ju.n. – Tomsk, 2006. – 206 s.
- 3 Vdovina E.I. Princip glasnosti v grazhdanskom processe. – M., 2011. – 27 s.